

VENKOVSKÁ SÍDLA BEZ HLAVNÍCH VEŘEJNÝCH PROSTORŮ

RURAL SETTLEMENTS WITHOUT MAIN PUBLIC AREAS

JAN KAŠPAR

Abstrakt

Návsi nebo široké uliční prostory umožňující společenské, kulturní a rekreační aktivity jsou podmínkou kvalitního vesnického života. Nefunkčnost nebo absence obdobných center bez možnosti jejich dodatečné realizace je závažným omezením dalšího rozvoje sídla po stránce stavební a především sociální.

Příspěvek se zabývá problematikou hlavního veřejného prostoru ve venkovských sídlech a představuje závěry analýz zpracovaných v regionu Dobříšska.

Klíčová slova

Urbanismus venkova, rozvoj venkova, venkovský veřejný prostor

Abstract

Village squares or wide streets enabling social, cultural and recreational activities are conditions of village life quality. Failure or absence of similar centers is a principal limitation of further city development in all respects - building and especially social.

This paper deals with the problems of the main public space in rural settlements and presents the conclusions of analysis worked out in the region of Dobříš.

Keywords

Country planning, rural development, rural public space

1 ÚVOD

Rozvoj venkova byl po stovky let pozvolný a kontinuální, doprovázený vztahem ke krajině a půdě, která představovala hlavní zdroj obživy. Jemu historicky vtisknuté rysy jsou dodnes pozitivně přijímány a jsou v jeho tváři patrné.

Prudká expanse výstavby započatá v 90. letech 20. století a nedostatek vhodných architektonických vzorů, jsou těžko vnímaným dopadem aktuálních problémů rozvoje venkova. Přerušení kontinuity a vztahu k půdě, statku a tradici v 2. polovině 20. století je pak dlouhodobě diskutovanou diagnózou problematických změn.

Projekty malého, ale i většího rozsahu, které jsou pro venkov typické, jsou často realizovány bez zásahu erudovaného architekta nebo urbanisty, a tak se krize venkovského prostoru prohlubuje. Výstavba se přesouvá na okraje sídel a kdysi malebná centra se paradoxně vylidňují. Kritický pohled na současný stav přinesl např. výzkum z roku 2011 [1], který se zabýval rekognoskací a stavem venkovského veřejného prostoru v okrese Příbram po stránce architektonické a urbanistické. Nové společností kladené požadavky na úpravu ploch a dopravní a technické infrastruktury prakticky vytlačily některé zásadní potřeby obyvatel z center vsí. Zejména doprava a s ní související rozšíření silničních profilů byla hlavním deformačním činitelem. Prostor autobusové zastávky se stal hlavním komunikačním uzlem. Komplexní sociologický přístup prezentuje např. J. Binek a kol. [2] nebo disertační práce D. Smrčinové [3], která přináší konkrétní přístupy vedoucí ke zkvalitnění prostředí. Zásadní je zejména aktivní spolupráce občanů, kteří se podílí na budování sociálně, ekologicky a ekonomicky stabilního sídla.

Bez dostatečné poptávky po fungujícím centru budou obce jen stěží něčím jiným než novodobými „noclehárnami“, zejména obce v dosahu větších územních center. Příkladem je i řešení

region, který je v dobré dopravní dostupnosti Prahy nebo Příbrami. Současně se zde projevuje známý jev, kdy obyvatelé nemají v místě trvalá bydliště, a tak obce přichází o někdy významnou část svého rozpočtu. Tento fakt se projevuje i v péči o veřejná prostranství.

Není ojedinělé, že v součinnosti s obecními úřady jsou studentům VŠ zadávány projekty řešící konkrétní problematiku jednotlivých sídel. V roce 2012 řešili studenti Fakulty stavení ČVUT v Praze urbanistické a architektonické úpravy centra rozrůstající se obce Hybrálec u Jihlavy [4]. Cílem projektů bylo rozšířit stávající náves o prostor odstraněného původního statku a současně vytvořit kulturní centrum s dalšími přidruženými funkcemi (lékař, obecní úřad, obchod aj.) v rozsahu dle aktuálních potřeb sídla. Primární rozbor jasně poukazyvaly na nutnost rozšíření setkávacích prostorů pro občany, zejména seniory a matky s dětmi. Velkorysejší prostor pro celoobecní akce byl jasně deklarovaným požadavkem zástupců obce.

Nutnost rekonstrukcí a přestavb původní architektury a revitalizací prostranství je v souvislosti s aktuální poptávkou evidentní. Původní návsi jsou prakticky jediným prostorem obce, kde můžeme hlavní společenské potřeby zajistit. Velký otazník však visí nad sídly, kde se tyto původní prostory nevyskytují, jsou nedostačující nebo zanikly v důsledku postupného rozvoje zástavby (např. zástavba návsi vlivem sociální diferenciacce [5, str. 64 - 72], [6, str. 6]). Že počet těchto obcí není zanedbatelný, ukazuje i provedený průzkum.

2 PROVEDENÉ ANALÝZY V ŘEŠENÉM ÚZEMÍ

2.1 Popis území

Řešeným územím je lokalita Dobříšska, která je představitelem oblastí relativně stabilně osídlených již na přelomu 10. a 11. století. Nalezneme zde i mladší vsi z následujícího kolonizačního období. Místní krajina je příjemně zvlněná s významným podílem lesních ploch. Od toho se odvíjí i charakter osídlení.

Bylo posuzováno celkem 22 obcí, resp. 69 vesnických sídel (58 bez chatových osad a samot). Území je zastoupeno především drobnými vsilkami a rostlými formami hromadných a komunikačních vsí (typologie dle J. Pešty [7]).

Tab. 1: Podíl urbanistických struktur (Dobříšsko)

Typ vesnice	%
Pravidelné	5
Rostlé	88
hromadné (návesní, soustředěné a rozvolněné)	57
komunikační	18
Vísky	25
Ostatní smíšené typy	7

2.2 Zachovalost urbanistických struktur

Dochovaná urbanistická struktura a prostorová koncepce je jedinečným znakem každého sídla. Identifikace prostoru a jeho ochrana je základním stavebním článkem dalšího rozvoje. Vyjma sídel postižených záplavami (břeh Vltavy) můžeme hodnotit tento sledovaný faktor kladně. Pouze u 3 vesnic bylo zjištěno významnější narušení původního půdorysného charakteru.

2.3 Vymezení hlavního veřejného prostoru

Tvar a velikost prostoru je zpravidla dán historickou formou založení. Existují ale sídla, kde není konkrétně vymezen a současně neplní své společenské funkce. Tento jev byl jedním z hledaných v rámci analýzy řešené lokality. Pro rozvoj a fungování sídla je absence fungujícího centra významným nedostatkem. Negativní je zejména odsunutí centra na okraj vlivem novodobé nekoncepční výstavby, jeho izolace a následné chátrání. Při identifikaci prostoru je nutné odlišit jeho urbanistické a funkční vymezení. Jak již bylo dříve zmíněno, i rozsáhlý prostor může být natolik

znehodnocen nevhodnou koncepcí dopravního řešení nebo pozdějšími dostavbami, že jeho další využití je dosti limitováno.

Tab. 2: Identifikace hlavního veřejného prostoru ve struktuře sídel (Dobříšsko)

Hlavní veřejný prostor	% případů (z 58 sídel)
je prostorově definovaný	70,7
nelze přesně identifikovat / nenachází se	29,3

2.4 Možná východiska

“Opuštěná a chátrající” centra jsou častým obrazem českého venkova. Další vymezování rozvojových ploch na okrajích sídel ale není dlouhodobě udržitelné, a tak představují do budoucna velký územní potenciál. Na jejich revitalizaci je třeba pohlížet kritickým způsobem v kontextu s dalším rozvojem sídla.

Význam původních venkovských prostorů není jen v historicky formovaném genu loci, který je pro toto prostředí typický. Pro přežití a fungování sídel je třeba především utvářet nové obytné hodnoty. Jejich úroveň stoupá i klesá s mírou akceptování historicky daných vazeb a zvyklostí, stavebních trendů, aktuálních potřeb rozvíjejícího se sídla aj.

Otázkou zůstává, jak se vypořádat s obytnými strukturami s absencí takového centra, např. rozrůstající se vsíky a původní samoty nebo transformované rekreační osady.

Přístup k obnově, resp. vytvoření, centra může být dvojitý:

- v původním místě,
- v novém místě.

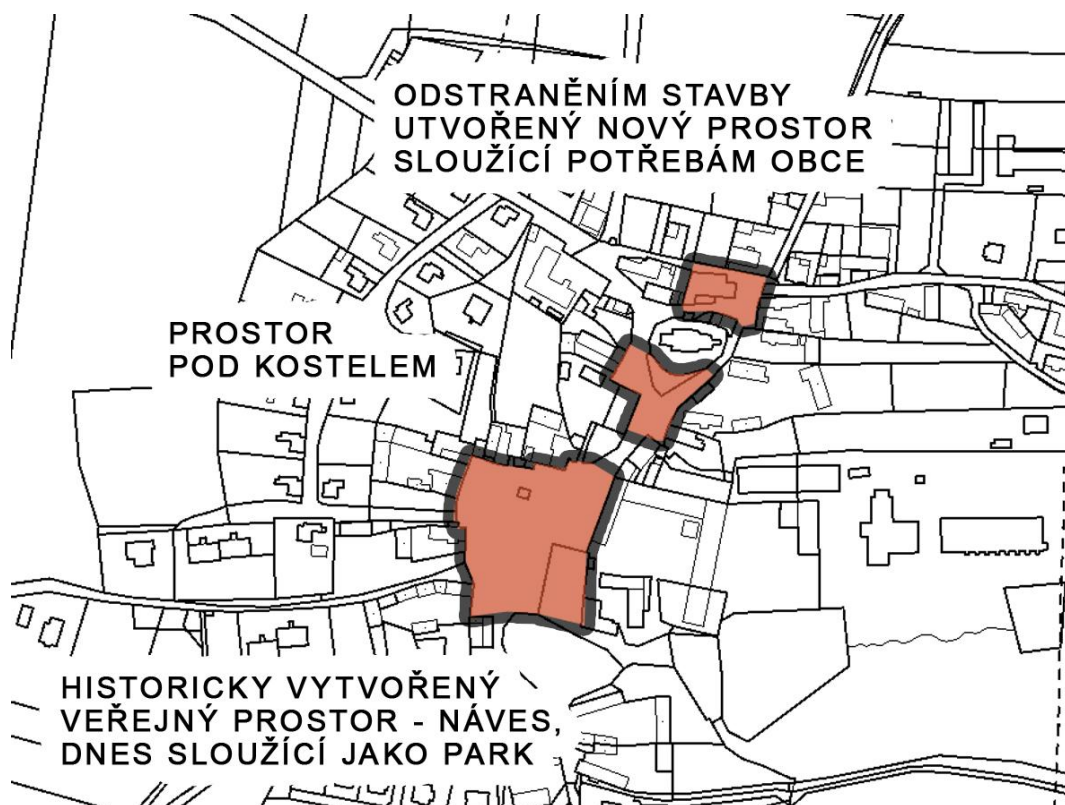
2.4.1. Centrum v původním místě

Studiem historických mapových podkladů (např. map stabilního katastru) lze bezpečně určit původní centrum urbanistické struktury a jeho původní tvar, který může být východiskem k obnově veřejného prostoru. Vždy je otázkou, zda hledaný prostor bude kapacitně postačovat plánovaným funkcím. Druhotná zástavba návsí může být nepřekonatelnou hranicí, neboť její odstranění, byť by se jevílo jako jasné východisko, může být neakceptovatelné. Rovněž by se jednalo o jisté popření konkrétní vývojové etapy sídla. Na druhou stranu, urbanistické struktury se v čase postupně mění a jednotlivé stavby mají svou životnost. Již zmíněné odstranění zchátraného statku v obci Hybrálec (okr. Jihlava), které „náhodně“ umožňuje další rozvoj sídla je takovým dokladem.

Nepochopitelným krokem se zdá být přesun veřejného prostoru, ve smyslu funkčního využití, v obci Klučenice (okr. Příbram). Pro společenské akce obce je využíván převážně nově vzniklý prostor po demolici původního objektu na okraji historického jádra (Obr. 1). Původní velkorysá náves s hmotově zajímavou kulisou statků a barokním dvorem slouží jako park s centrální „asfaltobetonovou křižovatkou“. Malebný mikroprostor pod kostelem Narození sv. Jana Křtitele a sv. Antonína Opata, bohužel příliš ovlivněn dopravou, by byl příhodnějším místem pro setkávání občanů (Obr. 2).

Obr. 1: Prostor vzniklý demolicí původní stavby, obec Klučenice

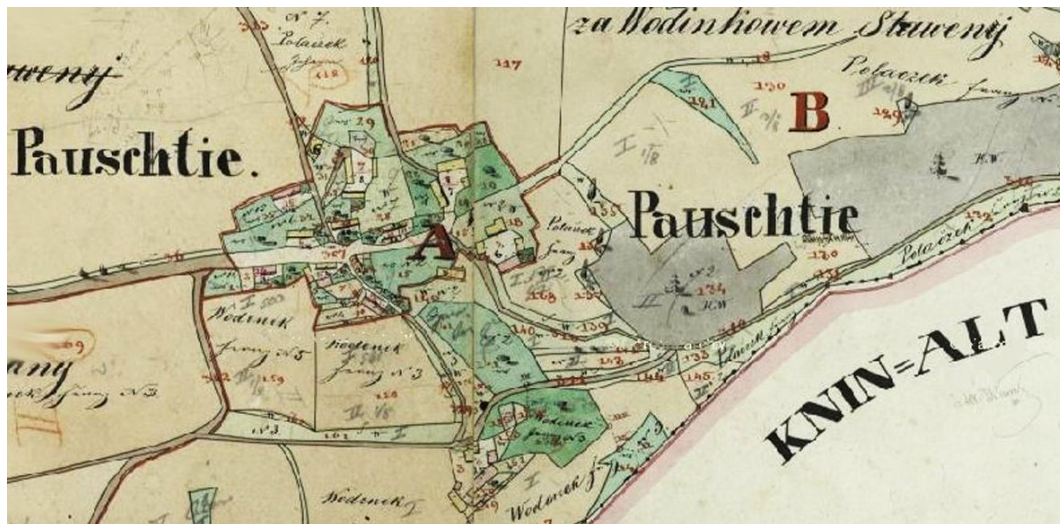

Obr. 2: Prostorový rozbor historického jádra, obec Klučenice

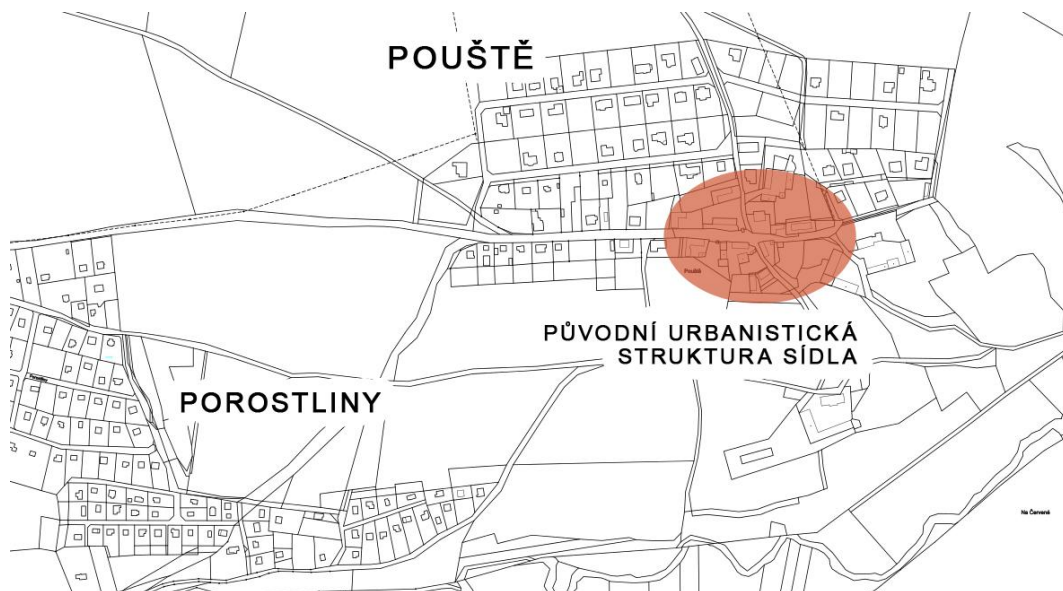
2.4.2. Centrum v novém místě

Tento způsob se nabízí v případě, kdy stávající veřejný prostor kapacitně nedostačuje požadavkům sídla a neumožňuje vložení požadovaných funkcí. Zachování původního historicky formovaného prostoru nebo jeho obnova je podstatná pro udržení historických vazeb. Další vhodně zvolený prostor však může některé funkce zastoupit nebo nahradit.

Podívejme se na příklad rychle se rozrůstajícího sídla Pouště (okr. Příbram). Původní víska skládající se z několika stavení (Obr. 3) se mnohonásobně rozrostla o novodobou zástavbu, která historické jádro izolovala na okraji (Obr. 4). Historicky zformované veřejné prostory jsou pro novou etapu vsi naprosto nedostatečné, přitom nové koncepčně vytvořeny nebyly. Je pravděpodobné, že se hranice sídla budou stále rozšiřovat, až dojde k propojení se západně ležící osadou Porostliny. Její transformace na trvalé bydlení již započala. Nový veřejný prostor pak může být situován mezi těmito sídly a prakticky se stane centrem nově vzniklého útvaru. Tato představa se však v dnešní době může zdát být utopií. Se zatím nezastavěným prostorem mezi těmito strukturami by však mohlo být počítáno jako s územní rezervou pro další potenciální vývoj.

Obr. 3: Historická struktura vesnického sídla Pouště na indikační skice [8], víska rostlá hromadná komunikační, hlavní veřejný prostor je uliční s dvouřadým nepravidelným zastavěním

Obr. 4: Sídlo Pouště na katastrální mapě

3 ZÁVĚR

Práce s veřejnými prostory je zásadní činností při úvahách o dalším rozvoji sídla, zejména v souvislosti s přípravou územně plánovací dokumentace. Samotná základací urbanistická struktura je předpokladem rozvoje a odrazovým můstkem jakékoli stavební činnosti.

Tato práce byla podpořena grantem Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS12/018/OHK1/1T/11 „Identifikace urbanistických a architektonických hodnot v hlavním vesnickém veřejném prostoru“.

LITERATURA

- [1] KAŠPAR, J. *Rekognoskace a zhodnocení stavu hlavních veřejných vesnických prostorů na Příbramsku*. Grant č. SGS11/017/OHK/1T/11, Fakulta stavební ČVUT v Praze. Praha: 2011.
- [2] BINEK, Jan a kol. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Georgetown, 2007. 116 s. ISBN 80-251-19-5.
- [3] SMRČINOVÁ, D. *Udržitelný management venkovských sídel v ČR*. Fakulta stavební ČVUT v Praze. Praha: 2007.
- [4] Centrum obce Hybrálec. *Architektonické a urbanistické studie zpracované studenty předmětu Ateliérová tvorba 2, Obor Architektura a stavitelství, Fakulta stavební ČVUT v Praze, Ateliér: Pešková, Košatka, Kašpar, 2012.*
- [5] ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 246 s. ISBN 80-7203-082-5.
- [6] VAŘEKA, J. a JIŘIKOVSKÁ, V. *Středočeská náves*. Třebíz: MNV, 1979.
- [7] PEŠTA, J. *Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech*. Průzkumy památek, II/2000, s. 153-168
- [8] Archivní mapy. Dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz>, 20.3.2013.

Ing. arch. Jan Kašpar
Katedra architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 - Dejvice
jan.kaspar@fsv.cvut.cz